

Vanhan kirjasuomen sanakirjan koeartikkeleita

1. Johdannoksi

Esittäessäni Virittäjässä 1958 ss. 56—66 katsauksen vanhan kirjasuomen sanakirjan ohjelmakysymyksiin ei ollut vielä luonnosteltuna yhtään lopulliseksi tarkoitettua artikkelia. Se olisi ollut mahdotontakin, koska siihen mennessä oli parhiksi ennätetty todeta, että systemaattisia aineskokoelmia oli toin tuskin olemassa edes Agricolan kielen täydellisen sanakirjan tarpeiksi. Oli siis pakko edelleenkin keskittyä aikaisemmin kerättyjen kokoelmien täydentämiseen, tarkistamiseen, jopa karsintaankin. Niinpä — viimeksi mainitusta esimerkin antaakseni — Helsingin yliopiston suomen kielen opiskelijoiden 1900-luvun alussa poimima muutamatuhanntinen sanalipusto osoittautui teknillisten puutteellisuksiensa vuoksi tieteellisen sanakirjan tarpeisiin kelpaamattomaksi; se oli jätettävä syrjään. Arvokas, mutta järjestelyltään keskeneräinen sen sijaan oli »Suomen suvun» suuri leikekokoelma Agricolaa, Marttia, Ljungoa, Kollaniusta, Finnoa, Hemminkiä ym., toisin sanoen sellaista vanhaa kirjallisuutta, mistä oli ollut käytettävissä »teurastettaviksi» sopivia jäljennöspainoksia. Kokoelman järjestelyn keskeneräisyys johtui siitä, että se oli ryhmitelty etymologisiin osasiin, kun taas nyt valmisteilla olevan sanakirjan oli muodostuttava täysin aakkoselliseksi.

Viittasin siihen, että tärkeimmän sanastolähteen, Agricolan kielen, aineskokoelma silloisenaan tuskin olisi riittänyt tuon kielen erikoissanakirjan tekoon. Niin täydellinen kuin se siinä mielessä olikin, että jokainen Agricolan tunnettu rivi sisältyi siihen, se oli kuitenkin sillä tavoin puutteellinen, että jokainen leike, joka saattoi vaihdella yhden rivin mittaisesta kymmenenkin rivin pituiseen, esiintyi lipustossa vain kerran ja tietysti vain yhden hakusanan mukaan sijoitettuna, kun taas muihin sen sisältämiin sanoihin voitiin päästä käsiksi vain sitaatittomien viitelippujen avulla, joukkoon sanoja ei sitenkään. Jos etymologisten artikkelien kirjoittaja oli saattanutkin mukautua tästä aiheutuviin hankaluuksiin, vanhan kielen erikoissanakirjan tekijän oli kerta kaikkiaan voitava nähdä kutakin sana-artikkelia varten merkille pannut sitaatit mahdollisimman ehyinä ja samanaikaisesti pöydällään. Paitsi Agricolaa tämä vaatimus koski tietysti kaikkia muitakin leikekokoelman auktoreita: Westhiä, Marttia, Finnoa jne. Ensimmäisen avustajani työ alkoiikin tämän kokoelman tyhjien viitelippujen täyttämisestä. Arviolta n. 30—40 000 sitaatin määrä kasvoi täten n. 90000:ksi ennen 1958-vuoden loppua.

Suurin osa vanhinta suomenkielistä tuotantoa (esim. Sorolainen, Raamattu, lukuisat 1600- ja 1700-luvun uskonnolliset tuotteet, almanakat, asetukset ja muu

ns. profaanikirjallisuus) oli kuitenkin yhä sanastamatta, ja tämä työ oli suoritettava, ennen kuin voitiin vakavassa mielessä ryhtyä artikkelien tekoon. Tunustan, että tässä liikuttiin kuin viidakossa hyvän (jos huononkin) onnen varassa. Joka sanan joka esiintymää oli meikäläisin menetelmin mahdoton irrottaa omaan lippuunsa, mutta huomattiinko edes kaikki sellainen tärkeä, mikä piili itsestään selvältä tuntuvassa? Tässä työssä ei poimijan oma kielitunne rientänyt täydentämään tosiasioihin jääviä aukkoja. Olisi tarvittu melkoista perehtyneisyyttä vanhan kirjasuomen koko alaan, mutta ehdotonta asiantuntemusta ei ollut kenelläkään. Olisipa ollutkin käytettävissä jokin myöhemmin tietoon tullut huokea koneellinen kopiointimenetelmä, olisi sekä voitettu aikaa että saatu luoduksi runsaampi ja luotettavampikin lipusto, kuin mikä nyt onko ossa (n. 220 000 sl.). Vielä artikkeleja kirjoittaessaan huomaa tuon tuostakin, että ei Agricolaakaan ole osattu riittävästi poimia. Nyt julkaistavia koartikkeleita viimeistellessäni olen ottanut esim. *edes*-artikkelin ensimmäisen ja *esi*-artikkelin 2b-kohdan ensimmäisen sitaatin, joita kumpaakaan ei ollut lipustossa, suoraan Agricolan Uudesta testamentista. Näin käy työssämme jatkuvasti.

Erillisten luonnostelevien yritysteni jälkeen annoin v. 1960 yhden työryhmäni jäsenen ruveta päätehtävänään laatimaan artikkeliluonnoksia. Työn edistymisestä vastaavana osallistuin itsekin kirjoittamiseen. Noudatimme kaavailuja, jotka olen esittänyt Virittäjässä 1958 ss. 62—66, kuitenkin eräiden yksityiskohtien suhteen niistä poikkeillen. Vertailu vanhojen sanakirjojen aineksiin sekä Gananderin sanakirjan tarjoamien, alkuperältään vielä selvittämättömien kirjallisuussitaattien liittäminen artikkeleihin on toistaiseksi suorittamatta, samoin on synonyymi- ja yhdysosaviitteiden ilmaiseminen täytynyt jättää kokonaistyön loppuvaiheisiin. Vain osatyönä jatkettiin artikkelien tekoa vielä v. 1961, sillä toinen puoli ryhmän työstä oli edelleenkin uhrattava poimintaan, mutta seuraavasta vuodesta lähtien kirjoittamiseen on osallistunut suurin osa toimittajistoa, ts. kolme täysi- tai puolipäivätyön tekijää. Viime vuodenvaihteen aikoihin laskin, että arviolta 57 % hakusanojen koko määrästä oli saanut alustavan artikkelinsa. Kesällä 1965 tätä kirjoittaessani oli — sivuuttaakseni pienet aukot — alustavaa käsikirjoitusta pääosasta *a*-alkuisia, kaikki *e*-alkuiset, *h*:n alusta *mestata*-pesyeeseen, *o*:n alusta kirjaimen loppuun ja *r*:n alusta *taittaa*-sanaan. Nyt jo havaitaan, että vanhemmat kerrostumat aiheuttavat lopullisessa muotoilussa enemmän viimeistelypuuhaa kuin myöhemmin luonnostellut. Kaiken aikaa suoritetusta täydennyspoiminnasta seuraa myös epäilemättä täydennysten, tarkistusten ja varsinaisten muutostenkin pakkoa aikanansa.

Suomen kielen lisensiaattiseminaarissa, jossa esitin mainitut, Virittäjässä 1958 julkaisemani ohjelmanäkökohdat, lupailin ehkä piankin antavani joitakin koartikkeleita ulkopuolisten tutkisteltavaksi. En tietänyt, mitä lupasin. Nyt lohdutaudun sillä, etten ollut ensimmäinen sanakirjan toimittaja, jonka ennakkolaskelmat ovat pettäneet tosiseikkojen paineessa. Luonnokseni, jotka nyt julkaisen, eivät ole silloisiani, ja yhä tunnen nämä keskeneräisiksi paitsi typografiselta suunnittelultaan myös kaikissa niissä suhteissa, joihin edellisessä olen viitannut. Olen valin-

nut kaikki näytteet *e*-kirjaimen piiristä. Siinä ehkä paremmin kuin missään muussa aakkoston lohossa ilmenee vanhan kirjasuomen ominaisluonne: vieraan vaikutuksen vahva osuus. Tarkistamattoman laskuni mukaan *e*-alkuisia hakusanoja on tällä hetkellä 926 (verrattakoon määrää Schroderuksen 26:een, Var. rer. vocabulan [1644] 66:een, Florinuksen [1733] 74:ään ja Jusleniuksen 243:een). Laina- eli vieraita sanoja on 85, joten niiden määrä ei sinänsä vaikuta erikoisen leimaa-antavalt. Sen sijaan vanhan kirjasuomen sanakirjan *e*-alkuisten ryhmän erottaa silmään pistävästi vastaavasta nykysanastostamme (NS ja kansankielen varat) vieraiden mallien mukaan tuotettujen prefiksiyhdyntäisten valtava joukko. Mainittuihin 926:een sisältyy 123 *edes*-, 32 *edellä*-, 20 *eteen*-yhdyntäistä ja kaikkiaan 232 *esipesyeen* yhdyssanaa, kun pesyeen kaikkien hakusanojen määrä on 289. Joukossa on kuitenkin tällöin jo useita toisasteisia yhdyntäisiä (*edellis*-, *edus*-, *esikko*-, *etelä*-, *etu*-).

Sanakirjan vastaisen laajuuden arviointiin en *e*-alkuisten sanojen perusteella uskalla antautua. Koko konseptiaineistomme tuntuisi ennustavan, että vähempään kuin neljään normaaliin osaan teos ei tule mahtumaan, ellei nykyistä esitystapaa radikaalisesti supisteta, pikemmin päinvastoin. Ollakseen tehokas supistamisen pitäisi kohdistua vanhan kielen sitaatteihin. Tämä olisi kuitenkin järjenvastaista. Tutkimuksella ei ole muuta tietä vanhan kirjasuomen kokonaisalaan kuin juuri riittävän laaja sitaattisanakirja. Kun sellainen kerran on saatu aikaan, sitä tuskin milloinkaan tarvitsee uudestaan kirjoittaa.

2. Lähdeviitteiden selityksiä

- A = Mikael Agricolan teokset (I, II, III).
 Aarni V = Kuopion isänmaallisen seuran toimituksia 5 (1931), artikkeli »Kihlauskaava 1600-luvulta».
 Achr = Achrenius, ks. HAchr ja SAchr.
 AH = KUSTAVI GROTFELT Suomenkielisiä historiallisia asiakirjoja (Acta Historica Fennica, 1912).
 AJ = A. V. KOSKIMIES Agricolasta Juteiniin (1921).
 Alm = Almanakka (vuosiluku tarkoittaa almanakassa esiteltyä vuotta, ilmestymisvuosi on useimmiten sen edellinen).
 B = Raamattu (Biblia): B¹ = 1642:n, B² = 1685:n, B³ = 1758:n, B⁴ = 1776-vuoden Raamattu; edelleen esim. B¹⁴ (tai pelkkä B) = kaikki mainitut toistensa kaltaiset, B^{1(4)}} = 1642:n Raamattu näin ja muut ainakin sitaatin hakusanaa koskevalta osalta asiallisesti samalla kannalla, samoin käsitettävä esim. B¹³, B^{2(4)}} jne. Raamatun kirjojen lyhenteissä voi olla vielä epäjohdonmukaisuutta, koska työn aikana on siirretty vähitellen mahdollisimman suureen lyhyteen (vrt. VUORELA Raamatun hakusanakirja).
 Cal = Calamnius (Gabriel Joosepin.): WC = Wähäinen Cocous Suomalaisista Runoista.
 EC = Sorolaisen Catechismus (1614).
 EFroC = Eerik Frosteruksen Catechismus 1782.
 Elg = Elgfoth (suomentaja): ElgF² = Elgfothin suomentama FRESSENIUS Rippi- ja Herran Ehtoollisen Kirja, Turussa 1777 ilmestynyt 2. painos.
 EK = Sorolaisen Käsikirja (1614).
 EP = Sorolaisen postilla (I ja II).
 EWC = Sorolaisen Vähä Catechismus (1629).

- F = (samoin kuin G, J, JA, R, S, V) sulkeissa hakusanaa seuraavan merkityksen selityksen tai selitysten jäljessä = saman tai likipitään saman tulkinnan antaa Florinus (vast. Ganander, Juslenius, Aspegreen, Renvall, Schroderus, Var. rer. voc.).
- FC = Jaakko Finnon Catechismus, 1615-vuoden painos.
- Fors = Samuel Forseenin lainsuomennoksen käsikirjoitus (1738), vrt. RWL.
- FR = Jaakko Finnon rukouskirja, 1. p. 1583, 2. p. 1615, 3. p. 1669. Osa sitaateista on poimittu 1., suurempi osa 2. painoksesta, mikä ilmenee näkyviin pannusta vuosiluvusta. Painoksen suuren yhdenmukaisuuden vuoksi on tarkoituksenaan lopullisella käsikirjoituksessa käyttää mikäli mahdollista 1. painosta.
- Fra = Francken Postillan suomennos (I. v. 1780, II v. 1781, jälkimmäisen suomentaja näyttää olleen Juhana Eerikinp. Frosterus).
- Fro = Frosterus, ks. EFro, JFro.
- FV = Jaakko Finnon virsikirja. Suurin osa poimintoja perustuu Cederbergin jälennöspainoksen leikkeisiin. Toistaiseksi sitaatteja ei ole kohta kohdalta voitu ilmaista ensi painoksen fragmentin arki- ja sivunumeroin.
- G, ks. F.
- Gan = Ganander (vrt. G): Gan TK = Eläinden Tauti-Kirja, Gan Sat = Uudempia Ulosaluituita Satuja.
- GraQ = Isak Grape (suomentaja): Joh. Qvirsfeldin Taiwallinen Yrtti-Tarhan Seura (1779).
- HAchr = Henrik Achrenius: Sat = Caxi Neljästä Kymmendä Satua.
- HL = Hemminki Maskulaisen suomennoskokoelma »Vanhain Suomen maan Pijspain - - Latinan kielised laulud jne.»
- HollArJ = Hollatz Armon Järjestys Aututehen (suomennos, 1745).
- HV = Hemmingin virsikirja (1605).
- Ik = Abraham Ikalensis: Ik¹ = Jesuxen - - Kärsimisen Historia (1659), Ik² = Ruumissaarna 1671, Ik³ = Ruumissaarna 1673.
- J, ks. F.
- JA = Jusleniuksen sanakirjassa Aspegreenilta saaduksi merkitty.
- JFro = Juhana Abrahaminp. Frosterus: HH = Hyödyllinen Huwitus (enimmäkseen käytetty 1797-vuoden painosta).
- K = Abraham Kollaniuksen lainsuomennokset (Monumenta Lingvae Fennicae III).
- KL = 1686-vuoden kirkkolain suomennos (Henrik Florinus, ilm. 1688).
- Kytös III = Kytösavut III (1947), artikkeli »Suomenkielinen luovutus- ja jakokirja Ruotsin vallan ajalta».
- L = Ljungo Tuomaanpoika: LK = Ljungon kaupunginlain suomennos, LM = Ljungon maanlain suomennos (W. G. Laguksen julkaisut tarkistettuina).
- LII = LAURELL Potatesten Eli Maan-Päronain Wiljelemisestä (1773).
- LP = Laurentius Petri Aboicus (l. Tammelinus): LPE = Saarna Engeleistä (1670); LPHV = Huoruden Wältämisest (1656); LPKN = Kymmenest Neidzest (1649); LPMS = Muutamat Christiliset Saarnat (1644); LPS = Selityxet - yxikertaisil Saarnoill (1644).
- M = Herra Martin maanlain suomennos (Monumenta Lingvae Fennicae II).
- Man = Manuale (käytetty 1685-vuoden laitosta, Pipp. 247).
- Paz = Mattias Pazelius (suomentaja): PazP = Pontoppidain Totuus Jumalisuteen (1771).
- Pg = Fredr. Wilh. Pippingin »Luettel». Sen numeroihin viitattu varsinkin asetuksia, julistuksia, plakaatteja yms. virallisia sekä muutenkin nimiöltään hankalasti lyhennettäviä tai nimiöttömiä painotuotteita siteerattaessa. Painovuosi sulkeissa.
- PolTW = E. Polon (suomentaja): European Waldakundain Tasa-Woiman Waarasta (1790).
- Raj = Tuomas Rajalenius: RajS = Muutamat Christilliset Saarnat (1654).
- Raum = Jaakko Raumannus (suomentaja): (Raum) CF = Confessio Fidei (1651)
- RWL = Ruotzin Waldacunnan Laki (suomennos, vrt. Fors), 1759:n painos.
- S, ks. F.
- SAchr = Simo Achrenius: UHR = Uudet Hengelliset Runot.
- Sal = Mattias Salamnius: IJ = Ilo-Laulu Jesuxesta; SJ = Surullinen Jälkimuisto.
- Sandb = Olof Sandberg (suomentaja): SandbF = FRESNIUS Omantunnon kysymyxt (1770).
- Sp = Hartikka Speitz (suomentaja): SpSA = Sota-artikkelit; SpVA = Vuorityöasetukset.

SW	= Sionin Wirret (Elias Laguksen suomentama kokoelma, 1790).
TS	= Lizeliuksen Suomenkieliset Tieto-Sanommat.
Ups	= »Upsalan fragmentti» (Aarni Penttilän julkaisun sivut, Suomi 101).
V, ks. F.	
W	= »Westhin teksti» (Monumenta Lingvae Fennicae I, B-teksti).
Wirz	= Daniel Wirzenius (suomentaja): WirzM = MISANDER Sabbathin-Lepo (1768); WirzG = GIERs Yxikertainen Kanssapuhe (1778).
WP	= Wegeliuksen postilla (I ja II).
VV	= »Vanha virsikirja» (ensi painos 1701, koartikkeliin sitaattit tarkistettu eri 1700-luvun painosten mukaan, vrt. FV ja HV).

3. S a n a - a r t i k k e l i t

edes I. *adv.* (~ *harv.* **ees** ~ **ies**) a. eteenpäin; edemmäksi, edelleen; perille (JG): A II 335 Mene edes ia leheste sinuas temen rattan tyge (~ B¹⁴ Ap 8: 29 mene lähemmä tätä waunua) || B¹ Snl 12. sel. Wanha tie wie edes | B¹⁽⁻⁴⁾ Snl 4:18 wanhurscan retki paista nijncuin walkeus, käy edes ja walista haman isoin päivän asti || Alm 1795 B5a sulku-luukut taitawat -- seisoa awoinna, että wesi saapi juosta edes Alm 1799 B4a koska Nicään Kokous pidettin, tuli Päiwän-Tasaus -- wielä pidemmälle edes 16:nesä Wuosisadasa. — *tahtoa, pyrkiä edes*: EP II 416 mitä yxi Käske, sen toinen kieldä, mitä yxi tahto edes, sitä toinen estyttä || WP I 63 Racas Jesu, pyri cuitengin aina edes sinun Tulemises cansa. — *saada edes* toteutetuksi, perille WP II 159 yxi ihmisen racastaa jotakin cappaletta, ja sitten ej saa edes Tahtoans sijnä. — *elää edes*: SAchr UHR 68 cuollos onnettomat Edes cuitengin elävät. — *edes ja takaisin. e. ja takaperin* (~ → **edestakaisin**): Pg 514 (1730) Alb Maanmittajan -- pitä -- nautizeman -- cahden hewoisen skytin edes ja tacaisin || Pg 614 (1739) A3b [kansaa vaivattaisiin] edes ja tacasin culkemisella || WP I 311 [Jerusalemista] monda waellusta tehtin Egyptjin -- ja Asiaan, edes ja tacaperin || Alm 1770 B6b Kylwömies kylwää samaa sitcainda edes ja tacaisin, eli caxi kertaa yli coco pellow || AH (1808) 305 [huhuten] puhutan edes ja takasin ja pannan paljo siihen tygö. — *tästä edes* (~ → **tästedes**) *vastedes*: tämänjälkeen: Ups 115 testä

edess ette näghe minua (~ A II 293 ette te minua sillen näe) || FR (1615) 171 rucoilem ettäs mös tästäkin edhes -- warielisiid sinun cansas || EP I 787 että hän mös tästäkin edhes -- ylhällä pidäis || SpVA F1 pitä -- olemän tästä edes poiskioldyn, pitä -- Hamari Seppä; jolla ei ole hyfwä tietä -- || Pg 226 (1682) A3a jos jocu Riddareist -- pidäis löyttämän tästä edes nijn ynsiöitä -- että -- .

b. esiin, esille, saapuville (vrt. **edes-**alkuisiin verbeihin ja verbinjohdoksiin, joissa kuvastelee jokin ruots. *fram-*, saks. *vor-*, lat. *pro-*alkuinen prefiksiyhdyntäinen): Ups 99 käwi hän edess ia sanoij heille (~ A II 297 [Joh 18: 4] hen edeskeui) || W 152 Kanna edhess wscou kilpi Christusen tygö || FV (~ VV86: 5) [sotamies] tunde wasamans ia nuolens, Jotca hän vetäpi edhes || EP II 251 Jumala myös cutzupi heitä [palvelijoiintaan] edes lucua laskeman heidän hallitos Wirgastans | *ib.* 591 että me taidaisimme -- lugun tehdä, cosca hän cutzu meitä edes || B¹ Dan 7: 20 olisin tahtonut tietä -- siitä toimesta [sarvesta], joca edes putcahti, jonga edestä putoisit pois colme (~ B²⁽⁻⁴⁾) joca ulosputcahti) | B¹⁽⁻⁴⁾ Mk 3: 3 Ja hän sanoi sille ihmiselle, jolla cuiwettu käsi oli: astu edes || KL 104 Pispa mene nijden canssa jotca Ordinerattaman pitä, edes Cuorin || B³⁽⁻⁴⁾ Job 18 sis. Bildad tule taas edes ja sulmi Jobia tyhmäxi || SAchr UHR 2 Rucoile -- Jesusta -- Ettei -- tecojas wedäisi Edes duomion etehen || WirzM

465 jotka Kirckoon menewät, astuwat penckijnsä, ottawat kirjansa edes ja - - rukoilewat || SandbF 78 ottacat - - Bibli edes, ja lukecat || WirzG 32 tulkat kondaten edes sen armelian Armahtajan tygö || Alm 1789 B2a [paksukuorisen jyvän sisästä] tulee työlääxi oraspijille tungea itsiänsä edes. — *antaa edes* (∼ → **edesantaa**) esittää, ilmaista: WP I esip. 28 [lyhyt puhe ei riitä] ellei se ole signä awarudesa ulosselitetty cuin taitaa anda meille yhden asian edes caikisa hänen pää-osisans. — *kantaa edes* (∼ → **edeskantaa b.**) ilmoittaa, saattaa tiedoksi: M 177 ei tule se [todistaja] laillisen cutzutun aian sisälle quin nytt on sanottu, ia hen tahto kanda esteen edhes (∼ LM 222 tahto hänen estett todistoxens edes-tuodha ∼ K 238 tahto hän esten, tunusta). — *seisoa edes* (∼ → **edesseisoa 4.**) hoitaa, huolehtia: EP II 591 [pitää elää] meidän Herran tahdon iälken, ia seisoman edes sen hywyden ia lahian, cuin hän on meille usconut. — *toimittaa edes* (∼ → **edestoimittaa 1.**): Fors 176 on jocu mennyt tacauxeen itze personan - - edestä; toimittacon hänen edes, ja olcon ilman wastausta (∼ RWL 135). — *tulla edes* (∼ → **edestulla 2.**) saapua: M 178 Tuleuat ne [todistajat] edhes, nijn on hän [syytetty] wapadhettu, ios ne hänen wapattauat || HVH8a (∼ VV 15: 4) Kyhkyisen muodholla leten Pyhä Hengi tuli edhes. — *tuoda edes* (∼ → **edestuoda 4.**) ilmaista, esittää: HV B8b Mailma mua palion vaevap, Valhell, vainoll, coerull aevall, Ei edhes tahdho totutt tuodha || B¹⁽⁻⁴⁾ Snl 1: 23 cadzo, minä tuon minun hengen i edes, ja ilmoitan teille minun sanani.

c. vaikka (mitä, kuinka, jne.), vaikkapa, tahansa, -kin, -kaan, -kään: A III 564 sinun Sielus mine tadhon sinulle ninquin Saalihin anda, edeskuhungas waellat (∼ B¹³ Jer 45: 5 cuhungas ∼ B⁴ kuhungas sinä ∼ B 1933 mihin paikkaan sinä menetkin) | A III 625 Edesquina heille sarnatan, nin eikengen hangitze cwleman (∼ B¹⁽⁻⁴⁾ Hos 11: 7 ehkä cuinga)

| A III 349 iocu Herra eli Sangari, iota tule peliete, edesmite hen sanopi eli tachtö | A III 301 Eipe heiden pidhe woittaman eli ylikädhen saaman, Es quinga corkiasti he le^{de}uete | A III 297 Joca Inhimisten päle vskaltapi, henen teuty wilpistetta, edesquina Jalot he ouat || FC D4b Olcat alimaiset caikillen Inhimisten säädhyillen Herran tähden, es mikä hän on, eli Cuningas - - taicka - - || Alm 1779 B3a Ellei caickia Nijtyjänsä - - ehditaisi nijn sulaamaan, taittasijn ies cappale kerralla eteensä otettaa | *ib.* B6a Jos - - ies Qwick-rotia eli Wircku-juurta on saatawana, nijn pannaan sitä mätästen haawoillen || Alm 1780 B4a Mixei sijs ulcolaisia heinängin siemmeniä mahdetaisi, ies Skänisa coeteldaa || Alm 1783 B6a Sxyyllä - - harawoidaan tämä jakälä kokoon, ies wähän - - nuoskana sateesta || EFrostC 3 [rippikoulu on yksinkertaisia varten] heidän ees lyhimmästi omilla sanoillans [uskoansa selittää]

2. prep. harv. edellä, ennen: Fra I 12 me saamme yhden suuren ja kunniallisen edun edes muita monia tuhansia ihmisiä | *ib.* 15 he [jotka aina rukoilevat] edes monda tuha:ta muuta, pitä mahdolliset olla - - seisomaan ihmisen Pojan edesä.

edes verbin ja verbistä johdetun sanan prefiksiosana on osaksi = latiiwinen adv. → **edes** eteenpäin, esiin, osaksi loppuheittoinen postpositio inessiiviä → **edessä**, joka sellaisenaankin (tav. **edesä**) muodostaa prefiksiyhdyntäisiä. Selvät **edes-** pro **edessä-** esitetään sv. **edessä-**.

edesaiottu a. (partis.) Agr ennaltapäätetty, määrätty → **aikoa 2:** A II 317 Sen saman (ioca Jumalan edesaigoitun neuwon ia sädhyn ielkeen oli wlosannettu) te otitta wärein Miesten Kätten cautta (→ B¹⁴ Ap 2: 23 Jumalan aiwotun neuwon ja säännön).

edesantaa v. antaa ilmi, ilmoittaa, esittää (G R); KL 53 Jos se [avioliittolupa] joldain poiskieldän, nijn pitä hän, sijtte cuin Asia on Consistoriumus edesan-

nettu - - lykättämän Mailmalliseen Oikeuteen | KL 58 [tuntemattoman tulee] Papille edesanda wahwat tiedot Elämäkerrastans | KL 116 Kirkoherra anda Memorialin nijden Asiain päälle, cuin hänelle owat Wisitatioes edesandaa || Fors 219 [sikiönsä salanneelta] pitä caula leicattaman, joco hän edes anda sikiän cuollunna syndynen eli keski-eräisen ollen (~ RWL 167 edesanda) || Pg 747 (1748) A2a sen, joca kijniottaa jongun caranneen Ryyttäriin - - eli asian-omaisten - - tykönä edesanda - -, pitä sen edestä saaman palcaxi - - || Pg 914 (1757) Alb owat Säädyt, - - Herrain-Päiwillä - - edesandaneet moninaiset waiwalloisudet || RWL 35 Jos ei [kuolleen] mies eli waimo elä; nijn edesandacon perilliset omaisuuden ylöskirjoitettaa | *ib.* 211 suuret pahattegot, pitä ilman wijwytystä Oikeudesa edesannettaman | *ib.* 209 jocu edesanda jongun Oikeudesa - - ja coetellan, että hän sen wäärästi ja ilkiästä aicomuxesta tehnyt on - - || Alm. 1767 B5b Luonnon-tutkiat edesandawat wacuudella, että caickia laihoja - - peldoja suurimmalla hyödytyksellä - - kylwetään Crapun ja Calan merkisä cowalla Siemmenellä. — **edesantaja** *s.* ilmiantaja, ilmaisija (G): Pg 464 (1723) B1b [toisen palkollisen pestaja] olcon - - welcapää palweleman edesandaian eli päällecandaian tykönä || Pg 1218 (1770) B3b [sakko] jaetan colmeen osaan, Cruunulle, Caupungille ja Edesandajalle || Pg 1234 (1770) A3a Skepparit ja Styrmannit - - ej mahda kelwata Edesandaixi, sitten cuin wisitacioni sijnä Laiwasa - - alotettu on. — **edesantamaton** *a. tilap.* ilmoittamaton, salattu: Pg 915 (1757) A3b pitä - - Hahdenhaldiaian ja Peränpitäjäin - - oleman - - welwolliset wastaaman caiken Laiwasa olewan edesandamattoman Calun edestä. — **edesantaminen** *s. tilap.* ilmoitettava: KL 149 [piispan] pitä miellelläns ja kärsiwällisest culeman nijtä, joilla on jotain edesandamist. — **edesantamus** *s. tilap.* esitys: Pg 729 (1748) D4b pitä se järkähtämättömästi sijnä

[kymmenyissäädöksissä] pysymän, ehkä mikä edesandamus, sen muuttamisexi mahdetaisin ylösajateldaa. — **edesanto** *s.* ilmoitus; veruke, tekosyy; Pg 727 (1747) D1b se, joca tawataan - - salaamisella ja wäärällä edesannolla [verottajalle] - -, tulee - - rangaistuxi || Pg 669 (1756) A2a [kapinan yllyttäjä] mingä edesannon alla se olla mahtaa - - pitä - - teilattaman.

edullinen *a. harv.* (G): Pg 728 (1747) B2a tämä Caupan-teco - - löytään Waldacunnalle sekä hyödyllisexi että edullisexi || HAchr Sat 44 Sammacko - - Cahto - - Cadet silmillä - - Hijren herckuja hywiä Edullista elämätä || Alm 1788 B5b Ongo se edullinen että syxyllä ajaa ja ruokota kesandota || Pg 1594 (1788) A2b Pää-miehet - - pyytävät yhtä edullista rauhaa, ja tarjoowat itzensä Sowittajixi - - Kuningaan ja Keisarinnan wälillä. — *Syn.* **etuinen, etuisa.**

edunoikeus *s. tilap.* etuoikeus: Pg 742 (1748) B1b olcoon hänellä - - edun oikeus maxoon nijden edellä, jotca ei heidän welcojans - - ole itzellens merkitä andaneet | *ib.* B2b olcoon Bruukin-Haldialla - - edun oikeus - - muiden welcamiesten edellä. — *Syn.* **esioikeus, etuoikeus.**

edus *s. harv.* etu, etusija, edullinen asema (G): WP I 957 joca päiwäinen - - cansakäyminen Jesuxen cansa, on se oikia ja ainoa Uscowaisten elämä, edus, cunnia, tawara || B³(-4) Room 3 sis. [3. luvussa] Selitetän Judalaisten edus, ja sijtä seurawaiset ajatuxet Jumalan totudesta ja wanhurscaudesta. — *Syn.* **etu.**

edusmies *s.* edustaja, asianajaja, valtuutettu, holhooja: LM 46 Nytt on isä ia äiti cuollut kuka sittä pitä lasten edus miessä oleman | *ib.* 44 Silloin pitä lasten edusmiesten lässä oleman || Fors 351 Jos duomari löytä että hän [syytetty] tarwitze apua Oikeudenkäymises; nijn sallitan hänen sitä cansans edusmiehen (~ RWL 264 asianajajan) || WP I 648 [vaimon pyyntö] tuli - - edeswedetyxi Edus miesten, opetus lasten cautta [Jee-

sukselle | WP II 277 [Jumala] rakensi ylös yhden Armon Lijton, josa [langennut] ihminen ej enämbi kelwannut seisomaan edusmiehenä toisella puolella | *ib.* 547 [Jeesus] andoi itzens ihmisten Toimittajaxi, Tacaus- wäli- ja Edusmiehexi || PolTW 62 yhden päälle näistä [valtiopäivillä olevista] maakunnan Edusmiehistä karattiin Sabeli kädessä. — *Syn.* **edesmies, edustus-, edistysmies.**

edusta *s. harv.* **1.** etupuoli, etuosa (J G): B¹⁽⁻⁴⁾ 1 Kun 6: 20 [Salomo valmisti] Cuorin edustan cahtakymmendä kynärätä pitkän. — **2.** etu, hyvä, paras: A I 214 [Ps. 145 on] Kijtoswirsi Jumalan ihmeista - - ette hen Caikein Lootudhen edhustan edcato (~ A III 428 caiki Loodhut edscatzo).

edustaa *v. harv.* **1.** estää, torjua, ehkäistä, kieltää: WP I esip. 5 [pappien] pitä [maallistumista] suurella ahkerudella edustaman | *ib.* 314 Jumala cuitengin aina edusti nämätkin ajatuxet [että Messias kuuluisi vain israelilaisille] heildä | *ib.* 637 Opetä - - että me aicanans taidaisimme Hänen [»vihollisen»] edustaa, ja - - händä wastan seisoa. — *Syn.* **edistää.** — **2.** varata, pidättää, tinkiä (G): ElgfF² 55 Kaikki ne pettävät itzensä, jotka kyllä luopuwat muutamista synneistä; mutta - - ikänäns kuin Jumalalda edustawat sen, ettei hän - - tahdois - - pois otta heildä - - heidän rakkaita syndejänsä. — **3.** edistää: Pg 1746 (1798) 1 Kuningallinen Huonen pidon Seura suomesa, on arwannut parhaimmin taitawans edustaa maan wiljellyxen - - menestystä - - , jos - - .

edustupa *s.* Kytös III 137 (1805) Edustupa ynnä sen päällä olevan tuan kansa.

edustus *s.* **1.** etu (G): **a.** erikoinen, hyvä, hyöty, onni, erinomaisuus, *mon.* mm. lahjat, antimet: WP I esip. 22 cuinga moni turha Christitty - - etziwät erinomaista cunniata ja edustusta, ja sillä luulewat jo totisen onnen woittanens | *ib.* esip. 26 Meidän ajallam on - - monda caunista harjoitusta Waldacunnan ajal-

lisexi hywäxi ja edustuxexi ylöstullut | *ib.* I 47 Tämä - - Autuus ej tosin seiso - - nijsä ruumillisisa ja maallisisa edustuxisa | *ib.* 108 [me] nautitzem [Jumalan] lasten leipää ja edustuxia sanasa ja Sacramenteisä | *ib.* II 210 [isä] hänen cadonnen tuhlaaja Poicans - - endisistä edustuxistans osallisexi teke | *ib.* 265 [keskiön aurinkoa] oppenet Taiwan tutkiat owat huihinnet catzella, ja sitä warten tänne - - owat matcustanet näkemään meidän suurta edustustam sijnä asiassa heidän suhtens || Pg 961 (1760) Ala Alammaiset - - owat - - edesautta pyytäneet - - säätyjä Asetuxia - - Jokein-percamisesta, itze - - Alammaisillens sekä edustuxexi että hyödytyxexi || WirzM 255 perheen Isännällä, warhain nousemises-tansa, oli edustus se, että hän mielänsä myöden, työmiehiä walita sai || WirzG 78 meidän maallamme täsä asiassa [uskon vapaudessa] on werratoin edustus || ElgfF² 41 [murheesta] kuitengin ihmisellä usiasti on se edustus, että - - hänen sydämensä sitä sywemmäldä ylöskynnetyxi tulee. — **b.** etusija; oikeus t. vapaus ennen muita, erivapaus: WP I 164 se sama josa ihmisellä on edustus nijden järjettömäin luondocappalden suhteen - - nimittäin järki ja ymmärrys | *ib.* 170 Keisari - - edes catzoi Jumalan seuracunnan ja saarnajat caikellaisilla edustuxilla ja wapauxilla || WirzM 42 oli sijs köyhillä paimenilla edustus woimalisten Herrain suhteen | *ib.* 235 nijn owat he [hurskaat] esikoiset, joilla edustus on; mikä Auringo on tähtein seasa, Kulda metallein, ja Wijna juomain seasa || SandbF 51 Muutamilla handtwärkeillä owat wissit - - ikänäns cuin luwallisixi tehdyt - - mutta cuitengin syndiset, nijn cutzutut edustuxet.

2. edistys, etumatka: WP II 273 Johannes walmisti ainoastans Tietä Jesuxelle hänen opettamisellans, joca oli suuri edustus yli Prophetain wanhas Testamendis | AH (1769) 206 nijn taita joca [koulu-]lapsen edustus olla merkitty hänen omasa (otollisesa) luokasa eli läxy-säns.

3. edellytys, waraus, ehto: Kytös. III 133 (1805) pois annan [perilliselleni] talon Hallituxen - - Kuitengin sillä edustuxella että He Saawat Sopia Heidän kansa Perillistensä kansa talon Hinnasta.

— *Yhd.* → **pää-**

edustusmies ~ **edustos-** ~ **edestos-** ~ **edistys-** *s.* holhooja, edusmies, (J G, → **edistysmies**): A II 526 hen [perillinen] on Edhustosmiesten ia Edesseisouain Hallusa haman sihen Iselde märettyhyh aican asti (~ B¹⁽⁻⁴⁾ Gal 4: 2 Esimiesten ja haldiaim hallus) || B¹⁽⁻⁴⁾ 2 Kun 10: 1 Jehu kirjoitti kirjat ja lähetti - - Ahabin edustusmiesten tygö (vrt. 2Kun 10: 5 edustosmiehet) | B¹⁽⁻⁴⁾ 2 Mkk 11: 1 Lysias Cuningan edustusmies ja lango | B¹⁽⁻⁴⁾ 2 Mkk 14: 2 hänen edustusmiehens cansa || LPHV A3b [avioliitto solmitaan] vanhembaiden ia edustusmiesten tjedost ia suosioist || Aarni V 157 (1664) Cosca pappi - - näke yliän isän eli oikian edestosmiehen olewan läsnä, kysy hän - - | *ib.* 158 heidän vanhemmans eli edustosmiehens | *ib.* 160 morsiamen wanhimat eli edustusmiesi.

edutoin *a. harv.* kehno, hyödytön. HAchrSat 15 [Haukka kyyhkysille:] Mixi raukat rakastatte Elämätä edutoinda.

ehdolla ~ **-llansa (-ni, -mme jne.)**

1. *adv.* taballaan, mielellään, vapaaehtoisesti; tietoisesti (vrt. *omalla ehdolla* → **ehto**).

a. A II 647 ios me ehdolla syndi teem, - - nin ei meille sillen miten wffria synnein edeste ole (~ B¹ Hepr 10: 26 ehdollam ~ B³⁴ ehdollamme) || IGHS AJ 226 [venäläiset sotavangit] Ennen Ehdolla olewat Ruotzin Linnoisa - - Zaaaren cuin Sapelin alla || HollArJ jos hän [jumalaton] itze sen usco [että ei ole Jumalan lapsi], nijn hän - - on ehdolla sokia | *ib.* 195 Jesus ehdolla catuwaiselle syndiselle synnit andexi anda || WirzM 501 ellei waraas ehdolla waraastanut olisi, nijn - - || PazP 49 cosca se [juopuminen] tapahtu ehdolla, nijn on se aina cadottawainen syndi | *ib.* 56 Duomari ehdolla eli huolimattomuudesta duomitze

walhen todexi || GrapeQ 200 He ehdolla ei tahdo tietä, että minä se - - annan heille jywät, wijnan ja öljyn || Fra I 42 Moni edespyrki suruttomudesansa juuri ehdolla.

b. A I 116 [rukoillemme armoa] Lafia mielelem ia ehdolam racasta || HV F12a (~ VV 219) Herodes - - Porttons cansa, Elid hecumas, corkjas cunnjas, Irstast idz ehdollansia || HL 12 [Kristus] Meidhän tähtem ehdollans, Synddy tänne aevoid || EP II 473 ioca suotta ehdollans - - Lepopäiwänä työtä teke - - se turmele Lepopäiwän || B¹ 2 Ms 21: 2 hänen pitä sinua palweleman cuusi wuotta, waan seidzemenenä pitä hänen lähtemän wapana ehdollans | *ib.* Mt 9 sel. Christus hyljä sen teeskeldyn - - paaston, jonga he ehdollans walinnat olit || LPHV B1a [koira ei] wahingoitta taida waicka hän haucku, muutoin jos jocuu ehdollans liki mene || WP I 58 [Jeesus] ehdollans waelsi köyhydes | *ib.* II 531 ihmiset - - ehdollans tucahuttawat Jumalan äänen hyminän - - omasa tunnosans || RWL 31 mies tappa waimons ehdollans | *ib.* 92 Jos jocu ehdollans päästä sicoja toisen terho-metzään || SW 1: 3 Suur' surkeus se, Ett' ehdollans surmallens mennä.

2. *postp.* → **ehtoon.**

ehtoon ~ **ehdolla** *postp.* suhteen, rinnalla, jhk. verrattuna.

a. A II 500 Sille mös se toinen - - ei ole ensingen kircaudexi Luettapa, Temen ylenpaldisen Kircaudhen ehtoon (~ B 2 Kor 3: 10 suhten) | A II 550 mine luen caiki wahingoxi sen swren ylenpaldisen Christusen Jesusen minun Herrani Tundemisen echtohon (~ B Fil 3: 8 suhten) | A II 632 [Jumalan Poika on] Nin palio paramaxi tullut Engeleite, [et] ta ylemeisemen Nimen hen on heidhen echtons perinyt (~ B¹² Hepr 1: 4 suhtens, B³ suhtensa, B⁴ suhteensa) | A III 51 [tämä kuolemantuomio] wähe ombi sen ehtoon, ioca sinun tariona oli [iankaikkisuudessa] || FR (1615) 111 [rukoilen] että caicki cappalet minun edhesäni sinun ehtos ei mitän olis || EP II 702 hei-

dän - - hyvät työns, eij mitäkän ole sen cunnian ia autuuden ehtoon, cuin heille tapahtupi || B¹⁽⁻³⁾ Est 4: 13 älä luuleckan, ettäs päästät henges caickein Judalaisten ehton, ehkäs Cuningan huones olet (~ B⁴ ehtoon) | B¹⁽⁻³⁾ Viis 7: 9 hopia on nijncuin loca hänen ehtons arwattapa (~ B⁴ chtoonsa).

b. A II 5 sine Bethlehem Ephrata, ioca weheinen olet Judan tuhannen ehdholla (~ A III 679 ninen Judan tuhanni cochtan ~ B¹ Miik 5: 1 tuhannen seas) | A III 125 te ylen annatta ne Wanhat, sen wdhen ehdholla (~ B¹ 3 Ms 26: 10 wanhat te hyljät uden tähden) || B¹ KV 5: 9 mingäcaltainen on sinun ystäwäs, muiden ystäwitten ehdolla (~ B²⁴ suhteen).

elo *s.* **1.** siemenvilja (tuleentuvana, leikattavana t. leikattuna laihona, puituna, puhdistettuna, korjattuna satona), viljasato (JG): A I 21 Nyt elos leicka, ia Rihes tappa. taluen waraxi | A I 398 sinun Elos, ombi sangen palio, mutta wähe on Töowäki | A I 684 Oraxet nouseuat, wardhet caswauat, Laijhot tuleuat, Elot nijteteht | A II 46 Elo tosin ombi sangen palio, mutta wähe on töowäki (~ B Mt 9: 37 elo, eloo) | A II 204 Mite mine teen? Ettei minulla ole cuhunga cokoon minun Eloni (~ B Lk 12: 17) | A II 665 Catzo Tömiesten palca iotca teiden Macundain Elon leicanuet ouat (~ B¹⁽⁻⁴⁾ Jaak 5: 4 elon nijttänet) | A II 700 sinulle tuli hetki leicataxes, Sille ette Elo Maan päle ombi quiuaxi tullut (~ B Ilm 14: 15) | A III 210 Sadhet ia hyue Ilma anot, sijttes saat Tulot ia Elot || M 56 Talonpoiät tahtuot Eloa eli heinä sisälle huonesen wetä | M 65 Tule karia - - häijn aidhan läpitzten - - nijn pitä sen, quin aita on, andaman Eloin Eloist, ia heinätt heinäin edhest (~ K 94 clot eloista) | M 69 [Kun] mies taruitze Eloians eli halmeitans sisälle wetä, nijn pitä hänen Elon eli laihon pois edhestens leickaman (~ LM 91 elonans sisälle vetä - - elon edestäns ~ K 98 elojansa - - elot) | M 70 hän anda Elonsa pellolla seiso (~ LM 92 elons

vlkona ~ K 99 elonsa || EP I 603 Joca - - teke - - wähästä siemenestä suuren elon | EP II 473 on myös luvalinen elo ia heinä sateen edestä Huonesen coriata [sapattina] || B¹² 3 Ms 19: 9 Coscas elos leickat maastas, ei sinun pidä tyynni peldoas leickaman (~ B³⁽⁻⁴⁾ te elon leickatte maastanne | B¹⁽⁻⁴⁾ Ruut 2: 9 Cadzo wisut culla pellolla he elo ottawat || Pg 464 (1723) C2a caicki juomiset, heinän eli Elon nijttämisis - - owat pois kieltyt || Fors 104 olcon hänen oma wahingons, cuin hänen heinillens eli elollens tehdän (~ RWL 81 heinäns eli elons päälle) || Alm 1765 B2a äiti oli eloa Leickamasa || Alm 1792 B2b elo ej tasaisesti tuleunnu | *ib.* B5b elon sitelemi-sestä.

2. siemenviljan l. elon korjuutyö, sadonkorjuu [**~elonaika, elonkorjuu, elonleikko**, näiden tulkinta sanaliitoiksi usein yhtä mahdollinen] (JG): A I 398 sine käsket meite, Elon Herra rucolla, ette hen wlgossyseisi, Töoweke henen eloonsa (vrt. A II 46 ~ B Mt 9: 38) | A II 196 Rucoelca sis Elon Herra, ette hen vlosleheteis Töwäki henen Elohons (~ B Lk 10: 2) | A III 141 Ettes wskolisia paluelioita sinun Elohos ledheteisit (~ W 227 elohos lähetaisit [jne. lukemattomissa yhteyksissä]) | A II 59 elon aighala sanon mine elomiehille (~ B¹⁽⁻⁴⁾ Mt 13: 30 elon ajalla) | A II 255 catzocat wainioita. Sille ette he ouat io walkiat Elohon (~ B¹ Joh 4: 35 elo on jo walkia ~ B²⁴ ne owat jo walkiat elon-ajaxi || EP II 690 ohdaket caswawat nisuin seasa eloon asti || B¹⁽⁻⁴⁾ 2 Ms 34: 22 Wijckojuhlan sinun pitä pitämän, ensimmäisestä nisun elon utisesta || Pg 140 (1684) A2b nijnä aicoina cosca Maacunnalla Pellon laitoxen, Heinän ja Elon canssa enin on tekemist || Alm 1789 B2b koskasadeilma elon aikana sisälle langee.

3. elatus (siihen sisältyvine erilaisine hyödykkeineen); muona, ruoka, karjanrehu (JG): FR (1615) 197 [Sinä Jeesus] olet - - luanut meillen ravinnon ja elon || B¹ Siir 41 sis. kerjäys ja elo toisen pöydäldä, on ylöncadzottapa || LPS

O1b Elo Cuulla (joca nijncuin elo ja elämä on muiden cuiden) || RWL 22 Cuinga omaisuden ja lasten elon canssa oldaman pitä, cosca mies ja waimo laillisesti eroitetan wuotehesta ja leiwästä || L11 5 Jos peränajateldaisin sitä - - hywää elo, kuin on muilla kansoilla - - Potatesten wiljelemisestä - - || Alm 1786 B7a niin muodon taitaa pellonwiljelijä - - saada - - olkija sekä eloxi, että pahnaxi || Pg 1765 (1799) 8 [kanerva] wesurilla katkaistaan, läjätään, ja - - wähiittäin eläinden eloxi annetaan.

4. elämä, eläminen, oleminen [puutuu ilmeisiä todisteita siitä, että *elon Herra* → ed. **2.** olisi tulkittu elämän Herra] (J G): FV Ced 44 Sun päälläs mä luotin palio, Kiriotet on minun elon || HV C11b (~ VV 64: 7) Jos suod heitä culkee majoistans, Pois luopuu tästä elost | *ib.* D8b (~ VV 76: 5) Niin äkild elom menep, Pettävä tääll meidhän ikäm liene | *ib.* E6b (~ VV 91: 1) käskinäinen rackaus, Välill veljesten elon | *ib.* F3a (~ VV 208:10) Mix cuolemat ajalst covin pelkäm, Jong läpidz elon autuan tullem || FR (1615) 126 Jesu Christe, minun Jumalani ja minun elon || B¹⁽⁻⁴⁾ Siir 29: 27 Parembi on köyhän elo lautacaton alla - - cuin hercullinen pöytä muucalaisten seasa || LPMS D3a heidän kirouxenskin lewi toisinans hurscastengin ylidze täsä elos | LPKN D3a Paawein, Munkein ia Nunnain työt - - , ärmättein elo | LPHV D2b wäähänaicainen hecuma, jolla ijäinen elo hucatan || Ik⁴ 145 mahdam myös itzellem sencaldaista tila toiwotta jälkeen tämän elon || Pg 290 (1691) A3a monda tuhatta - - ahdistoxesa ia walituxesa waaditan elons viettämän || SAchr UHR 21 Usco uudesä elosa Elon Ewangeliumia || WirzM 722 etten me misäkän paikasa täsä elosa oikiaa lepoa ja huwitusta löytää taida. — *olla elossa, jääää t. jättää eloon:* Ik²D2a [vainaja huolehti omaisistaan] elos ja Hywänä ollesans || KL 53 hänellä owat Wanhemmat elos || SalSJ G4a [vainajat] Owat palio autuammat Nijtä jotc' owat Elosa || RWL 1 Jos ei

isää, eikä äitiä elos ole || Alm 1803 B5a Wasikat - - jotka jätetään eloon, saawat imeä. — *Yhd. nisu-, viina-*

elokas *s. sat.* asukas, eläjä (J G): AH (1788) 232 Catzocat itzellenne rauhoitamisxi sitä urhollista American elokasta.

elokerta *s. sat.* elämä: HL 26 synnejäm, ja vicojam, Sä rienä andex andaman: Elokerram että Herran, Mahdhais tääl tulla kelpaman.

elokuu *s.* (V F J G): LPS O1b Elo Cuulla - - caickein callimmat rawinnot - - Jumala edes tuotta || RaumCF es. D3 tuli - - rauha - - 13. August. (elocuulla) alakirioitetux' || Man 1685 (Pg 247) Cal. Augustus. Elo Cuulla on 31. päiwä || AH (1712) 174 Stuckhulmis sinä 18. Elocuusa 1712 || Alm 1705 Elo Cuulla on 31 Päiwä [usein myöhemmin toistuva almanakkasanonta] || B³⁽⁻⁴⁾ rek. o4a Cuudes cuucausi cutzuttin Elul, joca wasta meidän Elocuutamme || TS 113 N:o 15. Suomenkieliset Tieto-Sanommat Elo-Kuusa Wuonna 1776. — *Syn. augustus, mätäkuu.*

elolammas *s. sat.* eloon jätettävä tai jätetty lammas: Gan TK 42 se lammas - - pitää lah dixi, mutta muut Elo-lampaixi säästettämän.

elomies *s.* elonleikkaaja, -korjaaja (F JA G): A II 59 elon aighala sanon mine elomiehille. Cootkat ensin ohdacket (~ B Mt 13: 30) | A II 60 Elomiehiet ouat Engelit (~ B Mt 13: 39) || FR (1615) 152 sinä - - meidhän olet käsenyent elomiesten, se on, vscolisten saarnamiesten - - edhestä - - rucoileman || EP II 697 Silloin pitä elomiehiet, Se on, Herran Engelit cocoman - - caicki pahoitoxet ia pahan tekiät | *ib.* 934 [Saarnamiehiet] olit Herran Palweliat ia elomiehiet || WP I 459 cosca hän wijmeisnä Päiwänä Eloomiestens Engelein cautta, Nisut cocoa Hänen Aittaans || Alm 1792 B6a Mistä pitää yhden elomiehen ottaman waari? | *ib.* B6b jos elomies on hywin tottunut, taitaa elo wijkahteella lasketaa likimiten nijn tasaisesti kuin - - sirpilla.

esi *s.* **1. vail.** → **edelle -llä -ltä -s -ssä -stä, eteen, esille -llä -in -ssä.**

2. harv. a. edessä t. tarjolla oleva (mahdollisuus tm.): F1SnI Eletän että myöden, syödän tacaa, Eli ewästä myöden, soutan wettä myöden (~ G I 58 Eläminen että myöden). — **b.** etu, oma paras (J G): A II 30 [Jumala] ombi luuannut caickein niden edhen catzo, quin hänen pä lens vkouat (~ ruots. 1541 alla them besöria) || M 111 Jos ey hän [haastettu] twle ensimmäisen käräiän ettänsä laillista wastaman, eli pane estäns todhistay, maxakan - - (~ LM 142 edestäns wastaman ~ K 148 edhestänsä wastamahan) || Pg 465 (1723) Ala Placati ja Säändö Nijstä Wapauxista ja Esistä, cuin caickein - - yhteisesti pitä nautita saaman | *ib.* A2a moninaiset wapaudet ja edet | *ib.* B2b heidän pitä, nijden jo nimitettyin esien siwusa, vielä usiamilla wapauswuosilla tuetuxi tuleman || Pg 480 (1726) A2a itzecungin - - erinomaisexi hyödytyxexi, edexi ja menestyxexi || Ca1WC 10a [ihmisellä paljon koettavaa] Asti aicahan, ikähän, Cuin he warsin wahwistuwat, Elämähän että myöden, Oman onnensa nojasa || JFroHH 63 [lasta on hoivattava] ennen kuin hänen monen vuoden perästä - - tulee sinneasti, että hän itse taita katsoa ettänsä.

esi- yhdyssanoissa mm. **1.** etummainen, edessäoleva, etu-, **2.** ensimmäinen.

esiehto *s. tilap. Hemm.* vapaus, lupa: HL 09 Heicox nämäd [laulut] tulit tosin, Omb esiehto tehdhä toisii, Cuin kyll monell - - Taita taito tarkemb olla.

esienkeli *s. Westh:* W 93 Sillä itze Herran pitä tuleman alastaiuasta - - esien gelitten änen ia Jumalan Baaswan cansa (~ A III 46 ylimeisen Engelin ~ B I Tss 4: 16).

esihammas: *s. etuhammas:* M 162 Lyödhen miehen swsta esi hambatt, eli mwtt hambat (~ LM 205 ensimmäiset hambat eli mwt esi hambat ~ K 218 neljä esi hammasta) || LK 157 Joca neliä

esihammasta lyöpi miehen suusta, päältä eli alta (~ K 418 neljä Esihammasta) || Alm 1732 B7a Jota usiambi esihammas hänen [= vasikan] suusans on, sitä parembi on hän, enimmäst on heille cahdexan esihammast.

esihuone *s. Raam.* eteinen, esipiha (S F J G): A II 325 Ja he olit caiki yximieliesta Salomonin Esihuones (~ B¹⁴Ap 5: 12 esihuones) | A III 357 Menget sisselle henen Portistans - - henen Esihonehisens (~ B¹⁽⁻⁴⁾ Ps 100: 3 Mengät - - hänen esihuoneisijns || B¹ 1 Kun 6: 3 Ja [Salomo] rakensi esihuonen Templin eteen, cahtakymmendä kynärätä pitkän (~ B²⁽⁻⁴⁾ Ja esihuone Templin edes oli cahtakymmendä kynärätä pitkä) | B¹⁽⁻⁴⁾ Jer 36: 20 he menit Cuningan eteen esihuoneseen || SW 99: 9 [Syntinen] Ei käy armoistuimelle, Mutta wiipyy esihuonees.

esi-isä *s. yl., tav. mon.* (JA G): A I 109 Muijsta sen entisen aijghan päle tähenasti, ia aijattele mite hen teki esijsedhen cansa (~ A III 442 Esijsein) | A I 647 Lajina minulle - - minun pyhein Esijsein wson askelet | A II 312 Jumalan Armo ia Christusen tundemus, on tullut meiden Esijsedhen cochtan | A III 601 henen Esijseins Jumalat || FR (1615) 261 wie minun sielun - - caickein esijsäin - - joucon || EPI a3b täsä Suomen maalla on ollut monda Epäiumalata ioita meidän Esi Isäm pacanaitten aicana owat palwellet | *ib.* 591 [Jumala] annoi heille - - Euangeliumin saarnan, iota he ia heidän Esi isäns olit cauwan himoinet cuulla || B¹⁽⁻⁴⁾ SnI 22: 28 Älä sijrrä tacaperin endisiä, rajoja, jotca esiisäs tehnet owat || RajS L4b nijncuin nähdän meidän EsiIsäst Adamista || Ik¹ 155 ne Jumaliset kirkon Esijstät || WP II 405 esi isäin tawan jälkeen || RWL 25 Seljälle sugusa owat wanhemmat ja esiisät || TS 50 Suomen Esi-isät.